

มาตรการทางกฎหมายเพื่อนำไปสู่ความเท่าเทียมในการเข้าถึงความยุติธรรมตามเป้าหมายที่ 16 การพัฒนาที่ยั่งยืนขององค์การสหประชาชาติ

LEGAL MEASURE TO PROVIDE EQUALITY WITH ACCESS TO JUSTICE UNDER GOAL 16 OF THE SUSTAINABLE DEVELOPMENT AGENDA OF THE UNITED NATIONS

พันธุ์ทิพย์ นवानุช^{1*} และ พวงผกา มุ่งดี²
PUNTHIP NAVANUCH^{1*} and PUANGPAGA MUNGDEE²

บทคัดย่อ

การพัฒนาที่ยั่งยืนขององค์การสหประชาชาติ เป้าหมายที่ 16 ว่าด้วยสังคมสงบสุข ยุติธรรม ไม่แบ่งแยก ซึ่งมุ่งพัฒนาเศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อมให้มีความเชื่อมโยงกัน โดยให้ความสำคัญ เพื่อนำไปสู่สังคมสงบสุข ยุติธรรม และสถาบันเข้มแข็ง ซึ่งครอบคลุม หลายประเด็นอย่างกว้างขวาง แต่บทความฉบับนี้มุ่งเน้นประเด็นมาตรการทางกฎหมายเพื่อนำไปสู่ความเท่าเทียมในการเข้าถึงความ ยุติธรรม โดยมีมาตรการทางกฎหมาย ดังนี้

1. รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 โดยหลักนิติธรรม มีเกณฑ์การใช้อำนาจอธิปไตย การปฏิรูปกระบวนการ ยุติธรรมทางอาญาอย่างต่อเนื่องเพื่อคุ้มครองสิทธิเสรีภาพ ลดความเหลื่อมล้ำให้แก่ประชาชน
2. กฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 8 มาตรา 37 และมาตรา 134/1 เพื่อคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของประชาชนในการ เข้าถึงกระบวนการยุติธรรมอย่างเท่าเทียม
3. กฎหมายอาญามาตรา 2 เพื่อคุ้มครองบุคคลจะไม่ถูกลงโทษเมื่อไม่มีกฎหมายบัญญัติไว้เป็นความผิดและกำหนดโทษไว้
4. สนธิสัญญาที่เกี่ยวข้องกับการเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมที่ไทยมีพันธกรณีที่จะต้องปฏิบัติตาม

มาตรการทางกฎหมายเพื่อนำไปสู่ความเท่าเทียมในการเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมตามเป้าหมายที่ 16 นั้น ตามบทบัญญัติของ กฎหมายมีความสมบูรณ์ชัดเจนอยู่แล้ว แต่ต้องมีกฎหมายลำดับรองมารองรับให้ครบถ้วน พร้อมทั้งหน่วยงานที่รับผิดชอบ เพื่อนำไปสู่ การปฏิบัติได้อย่างสมบูรณ์อันจะนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนต่อไป

คำสำคัญ : การเข้าถึง ; ความยุติธรรม ; การพัฒนาที่ยั่งยืน

¹ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร., อาจารย์ประจำคณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยนอร์ท-เชียงใหม่, Assistant Professor Dr., Faculty of Law, North-Chiangmai University.

² อาจารย์ พันตำรวจเอก ศูนย์ฝึกอบรมตำรวจภูธรภาค 5, Lecturer, Police Colonel, Provincial Police Training Center Region 5

* Corresponding Author, Email: kungnang2555@hotmail.com

Received: Aug 16, 2023, Revised: Nov 10, 2023, Accepted: Dec 14, 2023

ABSTRACT

Sustainable Development of the United Nations Goal 16 : With a peaceful, fair, non-discriminatory society that aims to develop the economy society and the environment to be linked by giving importance to a peaceful, fair and strong institution. Which covers many issues widely but this article focuses on legal measures to lead equality in access to justice. With legal measures as follows

1. Constitution of the Kingdom of Thailand 2017 by the rule of law, there are criteria for the use of state power. Ongoing reform of the criminal justice system to protect the rights and freedoms reduce inequality for the people.
2. Criminal Procedure Law, Article 8, Article 37 and Article 134/1 to protect the rights and freedoms of people to access justice equally.
3. Section 2 of the Criminal Law for the Protection of Persons shall not be punished when there are no law as an offense and a penalty were prescribed.
4. Treaty relating to access to justice that Thailand has an obligation to comply.

Legal measures to lead to equality in access to the judicial process in accordance with Goal 16, in accordance with the provisions of the law, are already complete. But must have a secondary law to support all ready for the responsible department to be fully implemented towards further sustainable development.

Keywords: Access ; Justice ; Sustainable Development

บทนำ

องค์การสหประชาชาติได้นำเสนอเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development Goals : SDG) เป็นเป้าหมายการพัฒนาระดับโลกมีระยะเวลา 15 ปี ตั้งแต่ปี พ.ศ.2559-2573 โดยมีเป้าหมายทั้งหมด 17 ข้อ ครอบคลุมมิติสังคม เศรษฐกิจและสิ่งแวดล้อม (ชล บุญนาค และภุชญศิลา กมลนราเทพ 2563) เมื่อย้อนกลับไปปี ค.ศ. 2000 เป็นยุคของการพัฒนาแห่งสหัสวรรษ (Millennium Development Goals : MDGs) พบว่าประเทศไทยมีบทบาทในการพัฒนาระหว่างประเทศ ได้บรรลุเป้าหมาย MDGs หลายประการ ทำให้ได้รับการยอมรับและความสนใจจากองค์การสหประชาชาติและจากประเทศที่มีระดับการพัฒนาที่น้อยกว่า โดยประสงค์ที่จะเรียนรู้ประสบการณ์ความสำเร็จของประเทศไทย เพื่อนำไปใช้กับประเทศของตน

เป้าหมายที่ 16 ของเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนขององค์การสหประชาชาติว่าด้วยสังคมสงบสุข ยุติธรรม ไม่แบ่งแยก

และควมมีประสิทธิภาพของสถาบันทุกระดับ เป้าหมายที่ 16 นี้เป็นการรวบรวมหลักการพื้นฐานที่สำคัญ ต่าง ๆ ใน MDGs และจากการที่ SDGs มุ่งหมายให้การพัฒนาเป็นไปในลักษณะองค์รวมมากที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้ (SDG 16 Peace, Justice and Strong Institutions. อ้างใน สุรสิทธิ์ วัชรขจร 2563) โดยกำหนดเป้าประสงค์ไว้ 10 ข้อ เป้าหมายดังกล่าวครอบคลุมหลายภาคส่วนในสังคม ซึ่งมุ่งเน้นไปที่ความสงบสุข ความยุติธรรมและสถาบันที่เข้มแข็ง จะไปเชื่อมโยงเกี่ยวข้องกับกฎหมายและโครงสร้างของรัฐ ซึ่งต้องเป็นไปตามหลักนิติธรรม ถือหลักการปกครองโดยกฎหมายนั่นเอง

เป้าหมายที่ 16 จะเป็นหัวใจสำคัญในการนำไปสู่ความสงบสุข ความยุติธรรมและสถาบันที่เข้มแข็ง โดยจะเชื่อมโยง 3 องค์ประกอบ ได้แก่ ความสงบสุข การเข้าถึงความยุติธรรมและสถาบันที่มีประสิทธิภาพ มีความรับผิดชอบอย่างบูรณาการ ซึ่งประกอบไปด้วยเป้าประสงค์ทั้งสิ้น 10 เป้าประสงค์

1. ลดความรุนแรงทุกรูปแบบและอัตราการตายที่เกี่ยวข้องในทุกแห่งให้ลดอย่างมีนัยสำคัญ

2. ยุติการข่มเหง การหาประโยชน์อย่างไม่ถูกต้อง การค้ามนุษย์ ความรุนแรง และการทรมานทุกรูปแบบที่มีต่อเด็ก
 3. ส่งเสริมนิติธรรมทั้งในระดับชาติและระหว่างประเทศ และสร้างหลักประกันว่าจะมีการเข้าถึงความยุติธรรมอย่างเท่าเทียมแก่ทุกคน
 4. ลดการลักลอบเคลื่อนย้ายอาวุธและเงิน เสริมความแข็งแกร่งของกระบวนการติดตามและการส่งคืนสินทรัพย์ที่ถูกขโมยไป และต่อสู้กับอาชญากรรมที่จัดตั้งในลักษณะองค์กร ทุกรูปแบบภายใน ปี พ.ศ. 2573
 5. ลดการทุจริตในตำแหน่งหน้าที่และการรับสินบนทุกรูปแบบ
 6. พัฒนาสถาบันที่มีประสิทธิภาพ มีความรับผิดชอบและโปร่งใสในทุกระดับ
 7. สร้างหลักประกันว่าจะมีกระบวนการตัดสินใจที่มีความรับผิดชอบ ครอบคลุม มีส่วนร่วมและมีการเป็นตัวแทนที่ดีในทุกระดับการตัดสินใจ
 8. ขยายและเสริมความแข็งแกร่งของการมีส่วนร่วมของประชาคมกำลังพัฒนาในสถาบันโลกาภิบาล
 9. จัดให้มีเอกลักษณ์ทางกฎหมายสำหรับทุกคน โดยรวมถึงการให้มีสติบัตรภายในปี พ.ศ. 2573
 10. สร้างหลักประกันว่าสาธารณชนสามารถเข้าถึงข้อมูล และมีการปกป้องเสรีภาพขั้นพื้นฐาน โดยเป็นไปตามกฎหมายภายในประเทศและความตกลงระหว่างประเทศ
- จากการศึกษารายละเอียดเป้าหมายของเป้าหมายที่ 16 นี้ กล่าวได้ว่าการที่จะบรรลุเป้าหมายนี้นั้น มีสาระสำคัญคือการสร้างบริบทในสังคมที่ทุกคนสามารถเข้าถึงความยุติธรรมตามหลักการที่มีส่วนร่วมอย่างครอบคลุมทางสังคม ภายใต้หลักการปกครองโดยกฎหมายของหลักนิติธรรม (สุรสิทธิ์ วชิรจร, 2563) ความสำคัญของหลักนิติธรรมคือ การตรากฎหมาย กฎระเบียบ ข้อบังคับและกติกาต่าง ๆ ให้ทันสมัยและเป็นธรรม ตลอดจนสิทธิในการเข้าถึงความยุติธรรมอย่างเท่าเทียม รวดเร็ว และแนวคิดแห่งสิทธิในการเข้าถึงความยุติธรรมนี้เป็นสิทธิขั้นพื้นฐานของพลเมืองทุกคน สิทธิดังกล่าวนี้ ปรากฏเป็นรูปธรรมครั้งแรกในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยปี 2540 และในปัจจุบันก็มีปรากฏในรัฐธรรมนูญ พุทธศักราช 2560 มีการรับรองสิทธิและเสรีภาพไว้ในหมวด 3 เนื้อหาสาระส่วนใหญ่สอดคล้องกับสนธิสัญญาหลักด้านสิทธิมนุษยชนซึ่งประเทศไทยเป็นภาคี รวมถึงมาตรฐานระหว่างประเทศที่เกี่ยวข้องกับสิทธิมนุษยชนที่

ประเทศไทยควรปฏิบัติตาม แต่เนื่องจากประชาชน มีจำนวนมาก และเต็มไปด้วยความหลากหลาย การคุ้มครองสิทธิเสรีภาพและการเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมอย่างเท่าเทียม และมุ่งสู่สังคมที่มีความสงบสุขจึงยังไม่สามารถดำเนินการได้ตามเป้าประสงค์ (ธีระ สินเดชารักษ์, 2562)

แม้สิทธิขั้นพื้นฐานในการเข้าถึงความยุติธรรมจะได้รับการรับรองจากรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 และหลักกฎหมายอีกหลายฉบับ แต่ก็ยังพบปัญหาในความเหลื่อมล้ำและความไม่เป็นธรรมในการเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมใน 2 รูปแบบ กล่าวคือ รูปแบบที่หนึ่ง เป็นปัญหาความเหลื่อมล้ำและความไม่เป็นธรรมในลักษณะเดิม ที่เกิดจากความแตกต่างทางด้านเศรษฐกิจและสังคม เมื่อเข้าสู่กระบวนการยุติธรรมก็ย่อมไม่เท่าเทียมกัน และรูปแบบที่สอง เป็นปัญหาความเหลื่อมล้ำและความไม่เป็นธรรมลักษณะใหม่ซึ่งเป็นเรื่องของอำนาจในเชิงพื้นที่ทางสังคม

ในมุมมองทางสังคมวิทยา มองว่า สังคมกับกฎหมายมีความเชื่อมโยงสัมพันธ์กัน ขณะที่สังคมมีพลวัตเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงตลอดเวลาตามกระแสการพัฒนาทางเทคโนโลยี เศรษฐกิจและเทคโนโลยีการสื่อสารสารสนเทศ นวัตกรรมที่สลับซับซ้อน ขณะเดียวกันหากมองทางด้านทฤษฎีโครงสร้างทางสังคม ยังมีสภาพของความจนความรวยเกิดปัญหา โดยสรุปแล้วความเหลื่อมล้ำ ความไม่เป็นธรรม ก็คือ ปรากฏการณ์ทางสังคมที่เกิดขึ้นจากโครงสร้างและการกระทำทางสังคม ความไม่เท่าเทียมกันระหว่างผู้มีโอกาสและผู้ขาดโอกาสในการเข้าถึงกระบวนการยุติธรรม (สมภูมิ หล้ารัมย์, 2560) ด้วยเหตุนี้ การคุ้มครองสิทธิเสรีภาพและการเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมอย่างเท่าเทียม และมุ่งไปสู่สังคมที่มีความสงบสุขจึงไม่สามารถดำเนินการได้ตามเป้าประสงค์ (ธีระ สินเดชารักษ์ และคณะ, 2562)

มาตรการทางกฎหมายเพื่อนำไปสู่ความเท่าเทียมในการเข้าถึงความยุติธรรมตามเป้าหมายที่ 16 ของการพัฒนาที่ยั่งยืนขององค์การสหประชาชาตินั้น มุ่งศึกษาเฉพาะประเด็นความยุติธรรมในการเข้าถึงกระบวนการยุติธรรม อย่างไรก็ตาม องค์การสหประชาชาติได้ส่งเสริมให้ประเทศภาคีสมาชิกและองค์การระหว่างประเทศต่าง ๆ มีการยอมรับหลักนิติธรรม โดยถือว่าหลักนิติธรรมเป็นปัจจัยพื้นฐานที่เสริมสร้างสันติภาพรับรองสิทธิมนุษยชนและการบรรลุเป้าหมายของการพัฒนาที่ยั่งยืน (จิรวรรณ สุริยะโชติขยางกุล, 2560) ในส่วนของมาตรการทางกฎหมายและหลักการ ดังนี้

หลักนิติธรรม

การแสวงหาวิธีการเพื่อนำไปสู่ตามเป้าหมายที่ 16 SDGs โดยอาศัยมาตรการทางกฎหมายนั้น จะต้องทำความเข้าใจ ความหมายและข้อจำกัดต่าง ๆ ของหลักนิติธรรมก่อนในเบื้องต้น หลักนิติธรรม มีลักษณะที่สำคัญ คือ เป็นการต่อรองระหว่างชน ชั้นปกครองและชนชั้นที่อยู่ใต้ปกครอง แต่อย่างไรก็ดี หลักนิติธรรมตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 มีความหมายเน้นหนักไปในทางนิติรัฐซึ่งมีลักษณะเด่น คือ เป็นการปกครองที่ถือรัฐธรรมนูญลายลักษณ์อักษรเป็นกฎหมายสูงสุด (สุรสิทธิ์ วชิรจร, 2563)

หลักนิติธรรม หมายถึง หลักการที่เป็นกติกาของกฎหมาย ซึ่งผู้บัญญัติกฎหมายจะต้องยึดถือและปฏิบัติตาม มิฉะนั้น กฎหมายนั้นจะไม่มีสภาพเป็นกฎหมาย แม้กฎหมายจะถูกตราขึ้น โดยชอบด้วยหลักนิติธรรมแล้ว การบังคับใช้และการตีความ กฎหมายนั้น จะต้องกระทำภายใต้กรอบของหลักนิติธรรมด้วยจึง จะเป็นการใช้กฎหมายโดยชอบใช้อำนาจโดยธรรม ไม่ใช้อำนาจ ตามอำเภอใจ (เจริญ ภักดีธนากุล, 2556)

หลักนิติธรรมตามแนวคิดของอัลเบิร์ต เวนน์ ไดซี่ (Albert Venn Dicey) ได้ให้นิยามความหมายของหลักนิติธรรม หมายถึง หลักการปกครองโดยกฎหมายหรือความมีอำนาจสูงสุด ของกฎหมาย โดยมีองค์ประกอบ 3 ประการ

1. บุคคลจะต้องไม่ถูกลงโทษหรือทำให้เสียหาย เว้นแต่จะ มีการฝ่าฝืนกฎหมายธรรมดา ซึ่งยอมรับบังคับใช้โดยธรรมดา หรืออีกนัยหนึ่งจะต้องไม่ให้การปกครองมีการใช้อำนาจดุลพินิจ อย่างกว้างขวาง

2. บุคคลทุกคนในแผ่นดินย่อมเสมอกันในกฎหมาย โดย ต้องอยู่ในบังคับกฎหมายธรรมดา อย่างเท่าเทียมกัน และอยู่ใน เขตอำนาจของศาลธรรมดา โดยไม่มีใครมีอภิสิทธิ์อยู่เหนือ กฎหมาย

3. บุคคลทุกคนต้องมีสิทธิเสรีภาพที่มาจากกฎหมาย ธรรมดา และเป็นผลมาจากคำวินิจฉัยของศาลมาบังคับใช้

ความหมายของหลักนิติธรรมในบริบทขององค์การ สหประชาชาติ คือ หลักการปกครองที่บุคคล สถาบันและทุกภาค ส่วนทั้งหมดต้องมีความรับผิดชอบต่อกฎหมายที่จะถูกบังคับใช้ อย่างเสมอภาค และเพื่อพิจารณาพิพากษาคดีอย่างเป็นอิสระ โดยสอดคล้องกับบรรทัดฐานและมาตรฐานสิทธิมนุษยชนระหว่าง ประเทศ (United Nations Security Council, อ้างใน สุรสิทธิ์ วชิรจร, 2563)

ในปณิญาของการประชุมระดับสูงแห่งสมัชชา สหประชาชาติว่าด้วยหลักนิติธรรมในระดับชาติและระหว่าง ประเทศ สมัชชาใหญ่เชื่อว่า หลักนิติธรรมและการพัฒนามีความ เกี่ยวพันและเสริมซึ่งกันและกัน ความก้าวหน้าของหลักนิติธรรม ไม่ว่าระดับใดเป็นสาระสำคัญ สำหรับการเจริญเติบโตทาง เศรษฐกิจและการพัฒนาที่ยั่งยืน ขจัดความยากจนและความหิว โหย และตระหนักรู้ซึ่งสิทธิมนุษยชนและเสรีภาพขั้นพื้นฐาน (United Nations General Assembly Res 67/1,อ้างในสุรสิทธิ์ วชิรจร, 2563)

ส่วนองค์กรความยุติธรรมโลก (World justice Project : WJP) มองว่าการให้คำนิยามหลักนิติธรรมและการวัดผลการ ดำเนินการตามหลักนิติธรรมเป็นไปได้ยาก WJP จึงประเมินจาก ผลที่สมควรจะเกิดขึ้นเมื่อสังคมหนึ่ง ๆ ดำเนินการตามหลักนิติ ธรรมภายใต้หลัก 4 ประการ คือ ความรับผิดชอบ กฎหมายที่เป็น ธรรม รัฐบาลที่เปิดกว้าง และการจัดการความขัดแย้งที่เข้าถึงได้ และเป็นอิสระ โดย WJP แบ่งตัวชี้วัดออกเป็น 2 กลุ่ม กลุ่มที่ 1 มุ่งตรวจสอบศักยภาพของกฎหมายในการจำกัดการใช้อำนาจของ รัฐ รวมถึงปัจเจกชนและเอกชนที่เกี่ยวข้อง เช่น การจำกัดอำนาจ รัฐ สิทธิขั้นพื้นฐาน เป็นต้น กลุ่มที่สอง มุ่งตรวจสอบผลสำเร็จของ การใช้อำนาจรัฐในการจำกัดสิทธิเสรีภาพบางประการของสมาชิก ของสังคม เพื่อปฏิบัติตามหน้าที่ที่รัฐมีในการคุ้มครองประชาชน และประโยชน์สาธารณะ เช่น การบังคับใช้กฎหมาย และกระบวนการยุติธรรมทางอาญา เป็นต้น

ศาสตราจารย์ธานินทร์ กรัยวิเชียร ได้ให้คำนิยามของ “หลักนิติธรรม” คือ หลักการพื้นฐาน แห่งกฎหมายที่สำคัญใน ระบอบประชาธิปไตยที่ให้ความสำคัญศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ และยอมรับสิทธิแห่งมนุษยชนทุกแง่มุม รัฐต้องให้ความอารักขา คุ้มครองมนุษยชนให้พ้นจากลัทธิทรราชย์ หากมีข้อพิพาท ไต ๆ เกิดขึ้นไม่ว่าระหว่างรัฐกับเอกชน หรือระหว่างเอกชนกับเอกชน ศาลย่อมมีอำนาจอิสระในการตัดสินข้อพิพาทนั้นโดยเด็ดขาด และโดยยุติธรรมตามกฎหมายของบ้านเมืองที่ถูกต้องและ ยุติธรรม (วิชญ์ เครืองาม, 2552)

ศาสตราจารย์ ดร.กำชัย จงจักรพันธ์ ได้ให้ความหมาย ของ “หลักนิติธรรม” หมายถึง หลักพื้นฐานแห่งกฎหมาย ความหมายรวมถึงการบัญญัติกฎหมาย การใช้ การตีความ กฎหมาย การบังคับใช้กฎหมาย และกระบวนการยุติธรรมจะต้อง ไม่ฝ่าฝืนหรือขัดแย้งกับหลักนิติธรรมหรือหลักการพื้นฐานของ กฎหมายซึ่งจะถูกล่วงละเมิดมิได้ หากกฎหมายหรือกระบวนการ

ยุติธรรมชัดหรือแย้งต่อ หลักนิติธรรมก็จะใช้บังคับไม่ได้ หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งหลักนิติธรรมคือ หลักที่อยู่เหนือกฎหมายทั้งปวง อยู่เหนือแม้กระทั่งรัฐธรรมนูญ

บรรเจิด สิงคะเนติ และวรเจตน์ ภาคีรัตน์ ให้ความเห็นว่า หลักนิติธรรมในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย มีความหมายค่อนข้างไปทางหลักนิติรัฐ ที่มีต้นกำเนิดมาจากประเทศเยอรมัน ซึ่งเป็นประเทศภาคพื้นยุโรป มากกว่าหลักนิติธรรมที่มีต้นกำเนิดมาจากประเทศอังกฤษ (บรรเจิด สิงคะเนติ, 2561) ดังนั้น หลักการของหลักนิติรัฐ และระบอบการปกครองในประเทศไทย จึงมีสาระสำคัญ คือ การที่รัฐจำกัดตนเองภายใต้กฎหมายโดยยึดรัฐธรรมนูญเป็นกฎหมายสูงสุด และถ่วงดุลอำนาจ โดยหลักการแบ่งแยกอำนาจ ดังนั้นภายใต้หลักนิติรัฐ ศาลจึงมีอำนาจในการตรวจสอบความชอบ ด้วยรัฐธรรมนูญของการกระทำของฝ่ายบริหาร แต่ศาลก็ไม่อาจก้าวล่วงอำนาจในการตรากฎหมายของฝ่ายนิติบัญญัติ หรือครอบอำนาจการบังคับใช้กฎหมายของฝ่ายบริหาร ในทำนองเดียวกัน ฝ่ายนิติบัญญัติและฝ่ายบริหารก็ต้องจำกัดตนภายในอำนาจที่กำหนดไว้ในรัฐธรรมนูญ ในขณะที่หลักนิติธรรมซึ่งมีต้นกำเนิดมาจากประเทศอังกฤษ มีกรอบคิดสำคัญ เป็นการจำกัดอำนาจสูงสุดของรัฐสภาเป็นสำคัญ ด้วยเหตุนี้ การมุ่งสู่รัฐที่ดำเนินการตามหลักนิติธรรมที่ปรากฏในเป้าหมายที่ 16 ของ SDGs เพื่อบรรลุตามที่กำหนดจึงจะต้องพิจารณาควบคู่ไปกับหลักการพื้นฐานในระบอบการปกครองของประเทศไทย คือ หลักนิติธรรมในความหมายของหลักนิติรัฐ (สุรสิทธิ์ วชิรขจร, 2563)

ศาสตราจารย์พิเศษ จรัญ ภักดีธนากุล สรุปหลักนิติรัฐว่า มิใช่เพียงแค่หลักกฎหมายเท่านั้น แต่เป็นหลักของกฎหมายหลักของกระบวนการยุติธรรม และหลักของการใช้อำนาจด้วยหลักนิติรัฐมีความเชื่อมโยงสอดคล้องกับการปกครองในด้านอื่น ๆ ทั้งหมด ไม่ว่าจะเป็นการแบ่งแยกอำนาจ หลักนิติธรรมหรือความชอบธรรม

เลขาธิการสหประชาชาติได้ให้ความเห็นเกี่ยวกับหลักนิติรัฐว่า “สำหรับสหประชาชาติ หลักนิติรัฐมีความเกี่ยวข้องกับหลักการของการปกครองที่บุคคลทุกคน ทั้งที่เป็นสาธารณชนหรือปัจเจกชนรวมทั้งรัฐ มีหน้าที่ที่จะต้องปฏิบัติตามกฎหมายที่ได้ประกาศใช้ การบังคับใช้กฎหมายต้องเสมอภาค การพิจารณาคดีจะต้องเป็นอิสระสอดคล้องกับมาตรฐานสิทธิมนุษยชนที่นานาชาติยอมรับ ต้องมีมาตรการที่สร้างความเชื่อมั่นในหลักการว่ากฎหมายเป็นสิ่งสูงสุด บุคคลมีความเสมอภาคกันตามกฎหมาย

มีความรับผิดชอบต่อกฎหมาย ความเป็นธรรมในการใช้กฎหมาย มีการแบ่งแยกอำนาจ ประชาชนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจในเรื่องสำคัญของส่วนรวม กฎหมายต้องมีความชัดเจนแน่นอน ปราศจากการกระทำตามอำเภอใจ กระบวนการต่าง ๆ ตามกฎหมายต้องมีความโปร่งใส “Report of the Secretary on the Rule of Law, อ้างในจิรวัฒน์ สุริยะโชติชยางกูร, 2560)

บทความวิชาการในยุคหลังๆ ได้พยายามจำกัดขอบเขตของหลักนิติรัฐให้แคบลง เช่น โคลน์ เฟลด์ ได้แยกองค์ประกอบของการพิจารณาว่า สังคมใดปกครองโดยหลักนิติธรรมหรือไม่ โดยพิจารณาจากองค์ประกอบ 5 ประการ ดังนี้ (1) สังคมนั้นต้องมีรัฐบาลที่ผูกพันโดยกฎหมาย (2) ประชาชนมีความเท่าเทียมกันภายใต้กฎหมาย (3) สังคมนั้นมีความสงบเรียบร้อย (4) มีการใช้ระบบยุติธรรมที่เปิดเผยและมีประสิทธิภาพ (5) ต้องไม่มีการล่วงละเมิดสิทธิมนุษยชนโดยรัฐ (Kleingeld,R, อ้างในจิรวัฒน์ สุริยะโชติชยางกูร, 2560)

สิทธิขั้นพื้นฐาน

ตามองค์ประกอบของหลักนิติธรรม ซึ่งได้กล่าวไว้ในข้อ 1. จะต้องไปสอดคล้องเกี่ยวข้องกับหลักการประกันสิทธิขั้นพื้นฐาน ซึ่งหมายถึง สิทธิที่ปัจเจกชนจะไม่ถูกล่วงละเมิดจากรัฐ และรัฐมีหน้าที่คุ้มครองที่ปัจเจกชนจะไม่ถูกละเมิดสิทธิขั้นพื้นฐาน ซึ่งเป็นเรื่องของสิทธิในเสรีภาพและสิทธิในความเสมอภาค

การคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของประชาชน จะมีบัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญทุกฉบับและรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 ได้มีบัญญัติไว้ในหมวด 3 มาตรา 25-49

ศาสตราจารย์บรรเจิด สิงคะเนติ ให้ความหมายคำว่า “สิทธิ” หมายถึง อำนาจที่กฎหมายรับรองคุ้มครองให้แก่บุคคล ในอันที่จะเรียกร้องให้บุคคลอื่นกระทำการอย่างใดอย่างหนึ่ง สิทธิจึงก่อให้เกิดหน้าที่แก่บุคคลอื่นด้วย ซึ่งเป็นความหมายทั่วไป แต่ความหมาย “สิทธิ” ตามกฎหมายรัฐธรรมนูญ หมายถึง อำนาจตามที่รัฐธรรมนูญได้ให้การรับรองคุ้มครองแก่ปัจเจกบุคคล ในอันที่จะกระทำการใดหรือไม่กระทำการใดซึ่งก่อให้เกิดสิทธิเรียกร้อง ที่จะไม่ให้บุคคลใดมาแทรกแซงในสิทธิตามรัฐธรรมนูญของตน ในบางกรณีก่อให้เกิดสิทธิเรียกร้องให้รัฐดำเนินการอย่างใดอย่างหนึ่ง ดังนั้น สิทธิตามรัฐธรรมนูญจึงเป็นความสัมพันธ์ระหว่างปัจเจกบุคคลกับรัฐ และสิทธิตามรัฐธรรมนูญนี้ยังผูกพันองค์กรของรัฐที่จะต้องปกป้อง คุ้มครองสิทธิตามรัฐธรรมนูญ (บรรเจิด สิงคะเนติ, 2558)

ที่ได้กล่าวมาแล้วว่าสิทธิขั้นพื้นฐาน หมายถึง สิทธิที่ปัจเจกบุคคลจะไม่ถูกกล่าวละเมิดจากรัฐและยังรวมถึงการที่รัฐมีหน้าที่ในการปกป้องคุ้มครองการกระทำที่จะละเมิดสิทธิขั้นพื้นฐานระหว่างปัจเจกบุคคลด้วยกัน โดยใช้หลักศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ และสิทธิในความเสมอภาค สิทธิที่จะไม่ถูกเลือกปฏิบัติ (วรเจตน์ ภาคีรัตน์, 2557)

กุลนิจ ขุนทองจันทร์ (ม.ป.ป.) ได้ศึกษาปัญหาเกี่ยวกับบทบัญญัติในการรับรองสิทธิในกระบวนการยุติธรรมตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 มีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษามาตรการทางกฎหมายในการรับรองสิทธิในกระบวนการยุติธรรมของต่างประเทศและประเทศไทย ศึกษาและวิเคราะห์ปัญหาเกี่ยวกับบทบัญญัติในการรับรองสิทธิในกระบวนการยุติธรรม ตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 และแนวทางแก้ปัญหา ผลการศึกษาพบว่า นับตั้งแต่ มีการบังคับใช้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 ทำให้เกิดปัญหาทางกฎหมายเกี่ยวกับการขาดหลักประกันสิทธิขั้นพื้นฐานในการเข้าถึงกระบวนการยุติธรรม และปัญหาเกี่ยวกับการตีความและการบังคับใช้บทบัญญัติมาตรา 68 ในหมวด 6 แนวนโยบายแห่งรัฐ โดยเสนอแนะแก้ไขเพิ่มเติมว่าด้วยสิทธิในกระบวนการยุติธรรมในหมวด 3 สิทธิและเสรีภาพของชนชาวไทย

อริยพร โพธิ์ใส (2564) สิทธิในการเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมของประชาชน โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อให้เกิดความเข้าใจเกี่ยวกับหลักเกณฑ์และสาระสำคัญในการเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมของประชาชน ดังนี้

1. สิทธิในการเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมของประชาชนตามรัฐธรรมนูญ
2. ปัญหาและอุปสรรคในการเข้าถึงกระบวนการยุติธรรม
3. การให้ความช่วยเหลือประชาชนให้เข้าถึงกระบวนการยุติธรรม
4. ผลการให้ความช่วยเหลือประชาชนจากกองทุนยุติธรรม

อัศรพล พูลผล (2560) ได้ศึกษาเจตนารมณ์ของรัฐธรรมนูญ 2560 ในประเด็นการคุ้มครองสิทธิเสรีภาพ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษากฎหมายรัฐธรรมนูญ พ.ศ.2560 ในส่วนประเด็นการคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพของชนชาวไทยว่ามีสาระสำคัญอย่างไร ตลอดจนเจตนารมณ์ของรัฐธรรมนูญ 2560 ในประเด็นการคุ้มครองสิทธิเสรีภาพ และวิเคราะห์ประเด็น

ดังกล่าวว่าต้องการปัจจัยอะไรเพิ่ม ผลการศึกษาพบว่า ประเด็นเรื่องการคุ้มครองสิทธิเสรีภาพในรัฐธรรมนูญ 2560 ได้ถูกบัญญัติไว้ในหมวด 3 หมวด 5 และหมวด 6 อย่างชัดเจนและครอบคลุมในหลายประเด็นของสิทธิเสรีภาพ นอกจากนี้ ยังพบว่าปัญหาเรื่องการคุ้มครองสิทธิเสรีภาพอยู่ที่การบังคับใช้ และความรู้ความเข้าใจของประชาชน หากจะให้เกิดการบังคับใช้ได้จริงมีหลายองค์ประกอบ เช่น ต้องมีกฎหมายลำดับรอง อาจจะต้องมีการตราพระราชบัญญัติมาเป็นแนวทางมาเพื่อให้เกิดการปฏิบัติได้จริง นอกจากนี้ยังต้องมีหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการบังคับใช้ และที่สำคัญประชาชนต้องมีความรู้ความเข้าใจเรื่องสิทธิเสรีภาพตามรัฐธรรมนูญที่ตนเองมีและได้รับ เพื่อก่อให้เกิดการรักษาสีทธิและเสรีภาพ

บทสรุป แม้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยจะได้มีการรับรองคุ้มครองสิทธิการเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมของประชาชนไว้ แต่ในการปฏิบัติพบว่ามีปัญหาและอุปสรรคที่ทำให้การเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมของประชาชนยังไม่ได้ได้รับความคุ้มครองเท่าที่ควรโดยเฉพาะปัญหาความยากจน การจัดตั้งกองทุนยุติธรรมเป็นแนวทางหนึ่งในการแก้ไขปัญหาในการดำเนินคดี หรือสนธิสัญญาที่เกี่ยวข้องกับการเข้าถึงกระบวนการยุติธรรม ตลอดจนการให้ความรู้ทางด้านกฎหมายทำให้ประชาชนสามารถเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมได้สะดวก รวดเร็ว เสมอภาค และเป็นธรรมขึ้น

การเข้าถึงความยุติธรรม

การเข้าถึงความยุติธรรม เป็นสิทธิขั้นพื้นฐานของมนุษย์ เช่น การได้รับหลักประกันความเสมอภาคตามกฎหมาย การไม่ถูกเลือกปฏิบัติ รวมทั้งการจัดอุปสรรคในการเข้าถึงความยุติธรรม ความยุติธรรมจะมีความสัมพันธ์กับความสงบเรียบร้อยในสังคม การเข้าถึงความยุติธรรมจึงเป็นรากฐานสำคัญของความสงบเรียบร้อยของสังคมควบคู่กับคำว่า “ความเสมอภาคตามกฎหมาย” ซึ่งหมายความว่า บุคคลทุกคนย่อมสิทธิได้รับความคุ้มครองตามกระบวนการของกฎหมายอย่างเป็นธรรม อย่างไรก็ตามความเสมอภาคตามกฎหมายนั้นมีความหมายที่เป็นสากลมากกว่าซึ่งมักเกี่ยวข้องกับการได้รับการปฏิบัติอย่างเสมอภาคและเท่าเทียมตามกฎหมาย หรือไม่ถูกกีดกันหรือเลือกปฏิบัติ นักวิชาการบางคนมองว่า การปกป้องความเสมอภาคตามกฎหมายจำเป็นต้องจัดอุปสรรคในเรื่องการเข้าถึงความยุติธรรม ซึ่ง

หมายถึงการจัดอุปสรรคใดๆ ที่ทำให้ประชาชนไม่สามารถบังคับใช้สิทธิของตนได้

เพื่อพิจารณาถึงปัญหาและอุปสรรคในการเข้าถึงความยุติธรรมนั้น การที่ประชาชนเผชิญอุปสรรคอย่างไม่เท่าเทียมกันในการเข้าถึงความยุติธรรม ถือว่าเป็นการขาดความเสมอภาคอย่างหนึ่ง จะเห็นได้ว่าผู้มีฐานะทางเศรษฐกิจและสังคมดี ก็จะมีโอกาสและความสามารถในการเข้าถึงความยุติธรรมได้มากกว่าผู้ที่มีฐานะต่ำกว่า

ส่วนอุปสรรคต่อการเข้าถึงความยุติธรรมนั้น เกิดจากหลายปัจจัยไม่ว่าจะเป็นด้านเศรษฐกิจ โครงสร้างทางสังคม และหน่วยงานภาครัฐ ปัญหาที่สำคัญ ได้แก่ ความยุ่งยากซับซ้อนและค่าใช้จ่ายของกระบวนการทางกฎหมาย ความล่าช้าในการเข้าถึงกระบวนการยุติธรรม ความยุ่งยากซับซ้อนของระบบกฎหมายที่เกี่ยวข้อง นอกจากนี้ยังมีปัญหาด้านเวลา สถานที่และสภาพทางกายภาพต่าง ๆ ที่ขัดขวางการเข้าถึงความยุติธรรม เช่น การไม่สามารถเข้าถึงบริการทางกฎหมาย การขาดแคลนการบริการผู้เชี่ยวชาญด้านกฎหมายที่จะให้คำปรึกษาในถิ่นทุรกันดาร เป็นต้น ซึ่งผู้ที่จะไม่ได้รับความยุติธรรม อย่างเท่าเทียมก็คือ กลุ่มผู้ด้อยโอกาสในสังคมนั่นเอง ปัญหาเหล่านี้สะท้อนประเด็นเรื่องการขาดความเสมอภาค

การเข้าถึงความยุติธรรม เป็นส่วนหนึ่งในการทำให้เป้าหมายของการพัฒนาที่ยั่งยืนบรรลุผลสำเร็จโดยเฉพาะ SDGs เป้าหมายที่ 16 ในการส่งเสริมหลักนิติธรรมทั้งในระดับประเทศและระหว่างประเทศ เพื่อให้ทุกคนสามารถเข้าถึงความยุติธรรมได้อย่างทั่วถึงและเท่าเทียม (ประพิน นุชเปี่ยม ม.ป.ป.) รวมถึงสนธิสัญญาที่เป็นมาตรฐานในการปฏิบัติเพื่อส่งเสริมคุ้มครองสิทธิมนุษยชนขององค์การสหประชาชาติซึ่งประเทศไทยได้เข้าร่วมลงนามและให้สัตยาบันกติการะหว่างประเทศและอนุสัญญาประกอบเป็นพันธกรณีที่จะต้องยึดถือปฏิบัติอยู่รวม 6 ฉบับ คือ ฉบับที่ 1 อนุสัญญาว่าด้วยการจัดการเลือกปฏิบัติต่อสตรีในทุกรูปแบบและพิธีสารเลือกกรับ ฉบับที่ 2 อนุสัญญาว่าด้วยสิทธิเด็ก ฉบับที่ 3 กติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิพลเมืองและสิทธิทางการเมือง ฉบับที่ 4 กติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม ฉบับที่ 5 อนุสัญญาว่าด้วยการจัดการเลือกปฏิบัติทางเชื้อชาติในทุกรูปแบบ และฉบับที่ 6 อนุสัญญาต่อต้านการทรมาน และการประติบัติหรือการลงโทษอื่นที่โหดร้ายไร้มนุษยธรรม

บทวิเคราะห์

เป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development Goals หรือ SDGs) มุ่งพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมให้มีความเชื่อมโยงกัน โดยเป้าหมายที่ 16 ให้ความสำคัญมุ่งพัฒนา เพื่อนำไปสู่สังคม สงบสุข ยุติธรรมและสถาบันเข้มแข็ง ต้องมีการเชื่อมโยง 3 องค์ประกอบได้แก่ 1) สังคมสงบสุข 2) การเข้าถึงความยุติธรรม 3) สถาบันที่มีประสิทธิภาพ ในบทความฉบับนี้มุ่งเน้นวิเคราะห์เฉพาะประเด็นมาตรการทางกฎหมายเพื่อนำไปสู่ความเท่าเทียมในการเข้าถึงความยุติธรรม โดยสอดคล้องกับเป้าประสงค์ที่ 3 ส่งเสริมนิติธรรมทั้งในระดับชาติและระหว่างประเทศ และสร้างหลักประกันว่าจะมีการเข้าถึงความยุติธรรมอย่างเท่าเทียมแก่ทุกคน และข้อปฏิบัติข้อ 2) ส่งเสริม และบังคับใช้กฎหมายและนโยบายที่ไม่เลือกปฏิบัติเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน

สิทธิขั้นพื้นฐานอย่างหนึ่งของประชาชนก็คือ สิทธิในการเข้าถึงความยุติธรรมซึ่งจะต้องจัดการตามหลักนิติธรรม ให้ทุกคนเข้าถึงอย่างเท่าเทียมกันและรวดเร็ว หลักสำคัญในเรื่องดังกล่าวจะปรากฏอยู่ในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยหลายฉบับ ดังนั้น การนำไปสู่ความเท่าเทียมในการเข้าถึงความยุติธรรม จึงเกี่ยวข้องสอดคล้องกับมาตรการทางกฎหมายที่ครอบคลุมหลายประเด็น เช่น รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 โดยเจตนารมณ์ของรัฐธรรมนูญไทยทุกฉบับ มีจุดมุ่งหมายที่สำคัญคือการคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของประชาชน จึงได้มีการจัดตั้งองค์กรอิสระหลายองค์กร เช่น คณะกรรมการตรวจเงินแผ่นดิน คณะกรรมการป้องกันและปราบปรามการทุจริตแห่งชาติ ตลอดจนมาตรการควบคุมตรวจสอบโดยองค์กรของรัฐซึ่งแบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม คือ

1. การควบคุมโดยองค์กรศาล จะมีศาลรัฐธรรมนูญ ศาลปกครอง ศาลฎีกาแผนกคดีอาญาผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมือง และศาลยุติธรรม

2. การควบคุมโดยองค์กรอิสระ จะมีคณะกรรมการป้องกันและปราบปรามการทุจริตแห่งชาติ คณะกรรมการตรวจเงินแผ่นดิน และผู้ตรวจการแผ่นดิน

ความเสมอภาคนั้น บุคคลทุกคนได้รับความคุ้มครองอย่างเสมอภาคและเท่าเทียมตามกฎหมาย ซึ่งบัญญัติไว้ในมาตรา 27 รวมถึงความเสมอภาคในการยุติธรรมและความเสมอภาคโดยกฎหมายส่วนในมาตรา 29 บัญญัติถึงเรื่องสิทธิที่จะไม่ถูกบังคับใช้กฎหมายย้อนหลัง คือจะไม่มีความผิดทางอาญาย้อนหลังไป

ก่อนที่จะกฎหมายนั้นจะบัญญัติขึ้น ตลอดจนยังให้ความคุ้มครองผู้ต้องหา จะยังไม่ถือว่าเป็นผู้กระทำความผิดจนกว่าศาลจะได้มีคำพิพากษา ถือว่าเป็นมิติของความยุติธรรมด้านหนึ่ง

เมื่อพิจารณาถึงหมวดนโยบายแห่งรัฐในส่วนที่เกี่ยวข้องตามรัฐธรรมนูญนั้น ได้บัญญัติไว้ในมาตรา 68 ที่รัฐต้องมีการบริหารงานที่ส่งเสริมสิทธิในกระบวนการยุติธรรม ให้ทุกคนสามารถเข้าถึงได้ ส่วนในมิติของการบังคับใช้การคุ้มครองสิทธิเสรีภาพตามรัฐธรรมนูญ จะปรากฏให้เห็นโดยมีการเปลี่ยนเรื่องสิทธิเสรีภาพบางประเด็นไปเป็นนโยบายและหน้าที่ของรัฐ ซึ่งรัฐมีหน้าที่ต้องออกกฎหมายลำดับรอง มารองรับเพื่อให้เกิดการบังคับใช้ได้จริง นอกจากนี้ยังจะต้องมีองค์การในการบังคับใช้ก่อให้เกิดสิทธิเสรีภาพดังกล่าว เช่น องค์การอิสระต่างๆ หรือหน่วยงานพิทักษ์สิทธิทางด้านกระบวนการยุติธรรม

สิทธิเสรีภาพของประชาชนจะเกิดได้จริงตามเจตนารมณ์ของรัฐธรรมนูญหรือไม่ ขึ้นอยู่กับปัจจัยสำคัญอีกประการหนึ่งคือการให้ความรู้แก่ประชาชนในเรื่องสิทธิเสรีภาพของตนที่มีอยู่ตามรัฐธรรมนูญ ซึ่งจะส่งผลให้ประชาชนรู้จักพิทักษ์รักษาสิทธิของตนเอง อันจะนำไปสู่ภาวะที่มีการบังคับใช้กฎหมายอย่างมีประสิทธิภาพ อาจสรุปได้ว่า บทบัญญัติของกฎหมายรัฐธรรมนูญนั้น มีความสมบูรณ์ในถ้อยคำ อยู่แล้ว แต่การจะทำให้เกิดผลตามเจตนารมณ์นั้น จะต้องมีการกฎหมายลำดับรองตราขึ้นเพื่อให้เกิดการบังคับใช้ได้จริง

เมื่อพิจารณาถึงหลักนิติธรรมตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย ซึ่งจะนำไปสู่การเข้าถึงความยุติธรรม จะเห็นได้ว่าการกล่าวถึงหลักนิติธรรมครั้งแรกในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 ได้บัญญัติคำว่า “หลักนิติธรรม” ไว้อย่างชัดเจน โดยมีเจตนารมณ์สำคัญเพื่อวางกรอบในการปฏิบัติหน้าที่ของศาล องค์การตามรัฐธรรมนูญ ตลอดจนหน่วยงานของรัฐจะต้องเป็นไปตามหลักนิติธรรม การปฏิบัติหน้าที่ทั้งหลายจะต้องอยู่บนพื้นฐานของบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญและการบังคับใช้กฎหมายจะต้องเป็นไปโดยถูกต้องและเที่ยงธรรม สามารถอธิบายและให้เหตุผลได้ โดยจะใช้อำนาจรัฐในลักษณะที่ปราศจากบทบัญญัติแห่งกฎหมายรองรับไม่ได้ (วุฒิ ลิปตพัลลภ, 2558)

จากการศึกษารายละเอียดของเป้าประสงค์ที่ 16 นี้ การที่จะบรรลุเป้าหมายการนำไปสู่ความเท่าเทียมในการเข้าถึงความยุติธรรมนั้น ต้องอยู่ภายใต้หลักการมีส่วนร่วม ภายใต้หลักการปกครองโดยกฎหมายหลักนิติธรรม (สุรสิทธิ์ วชิรจร, 2563) โดย

การตรากฎหมาย กฎระเบียบ ข้อบังคับและกติกาดังกล่าว ให้ทันสมัยและเป็นธรรม ตลอดจนสิทธิในการเข้าถึงความยุติธรรมเพื่อส่งเสริมความสงบสุขและครอบคลุมการพัฒนาที่ยั่งยืน ให้ทุกคนเข้าถึงกระบวนการยุติธรรม แต่เนื่องจากประชาชนมีจำนวนมากและหลากหลาย การคุ้มครองสิทธิเสรีภาพและการเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมอย่างเท่าเทียมจึงไม่สามารถดำเนินการได้ตามวัตถุประสงค์(ธีระ สินเดชารักษ์, 2562) โดยมีปัญหาและอุปสรรค หลายประการ เช่น ปัญหาความยากจนของประชาชนก่อให้เกิดความไม่เสมอภาคในการเข้าถึงกระบวนการยุติธรรม ตลอดจนการที่ประชาชนไม่มีความรู้ทางกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับสิทธิของตนเอง ความยุ่งยากซับซ้อนของมาตรการทางกฎหมายที่เกี่ยวข้อง ทำให้ถูกเอารัดเอาเปรียบจากบุคคลที่มีโอกาสเหนือกว่า อาจกล่าวได้ว่าความยุติธรรมจะเกิดขึ้นได้นอกจากหน่วยงานของรัฐจะเป็นฝ่ายดำเนินการเพื่อปกป้องคุ้มครองสิทธิของประชาชนแล้ว ตัวประชาชนเองจะต้องมีความรู้ความเข้าใจและทราบถึงสิทธิของตนเองด้วย

หลักการพื้นฐานของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 ที่สำคัญประการหนึ่งคือ เมื่อเข้าสู่กระบวนการยุติธรรมประชาชนต้องได้รับการพิจารณาที่สะดวกรวดเร็วและเป็นธรรม ซึ่งเป็นเรื่องสิทธิในกระบวนการยุติธรรม บัญญัติไว้ในมาตรา 29 ซึ่งอยู่ในหมวดของหน้าที่ ของรัฐ อย่างไรก็ตาม สิทธิในกระบวนการยุติธรรมของประชาชนยังได้มีบัญญัติไว้ในกฎหมายอื่นอีก ดังนี้

1. ประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 2 เป็นเรื่องการที่บุคคลจะถูกลงโทษได้ก็ต่อเมื่อมีกฎหมายในขณะกระทำความผิด บัญญัติไว้ว่าการกระทำนั้นเป็นความผิดและกำหนดโทษไว้ จะไม่ใช้กฎหมายย้อนหลัง

2. ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 8 สิทธิในการเข้าถึงกระบวนการยุติธรรม ที่รวดเร็ว ต่อเนื่อง และเป็นธรรม และมาตรา 87 ประกอบมาตรา 134/1 สิทธิในการได้รับความช่วยเหลือเรื่องการมีทนายความ แต่ในเรื่องนี้ในรัฐธรรมนูญได้บัญญัติไว้ในหมวดหน้าที่ของรัฐหมวดที่ 5 มาตรา 68 ที่ว่า “รัฐพึงให้ความช่วยเหลือทางกฎหมายที่จำเป็นและเหมาะสมแก่ผู้ยากไร้หรือด้อยโอกาสในการเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมรวม ตลอดจนการจัดหาทนายความให้” ส่วนสิทธิในการเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมที่รวดเร็ว ต่อเนื่องและเป็นธรรมนั้น ตามรัฐธรรมนูญก็บัญญัติไว้เป็นหน้าที่ของรัฐเช่นกันในมาตรา 75 “รัฐต้องดูแลให้การปฏิบัติตามกฎหมายคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพ

ของบุคคลจัดระบบงานของกระบวนการยุติธรรมให้มีประสิทธิภาพ และอำนวยความสะดวกแก่ประชาชน อย่างรวดเร็ว และเท่าเทียมกัน” นอกจากนี้ยังมีบทบัญญัติแห่งประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 107 เป็นสิทธิได้รับการพิจารณาคำขอประกันตัวอย่างรวดเร็ว บัญญัติว่า “เมื่อได้รับคำร้อง ให้ปล่อยตัวชั่วคราว ให้เจ้าพนักงานหรือศาลรีบสั่งอย่างรวดเร็วและผู้ต้องหาหรือจำเลยพึงได้รับอนุญาตให้ปล่อยชั่วคราว” อย่างไรก็ตามในรัฐธรรมนูญไม่มีคำว่า “อย่างรวดเร็ว” ซึ่งอาจทำให้กระบวนการยื่นคำร้องขอปล่อยตัวชั่วคราวไม่รวดเร็วดังเจตนารมณ์ของกฎหมาย อันจะส่งผลกระทบต่อสิทธิของประชาชนได้

บทสรุปและข้อเสนอแนะ

เป้าหมายที่ 16 ของการพัฒนาที่ยั่งยืน มุ่งพัฒนาเศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อมให้มีความเชื่อมโยงกัน โดยให้ความสำคัญเพื่อนำไปสู่สังคมสงบสุข ยุติธรรมและสถาบันเข้มแข็ง จะเห็นได้ว่าเป้าประสงค์ครอบคลุมหลายประเด็นอย่างกว้างขวาง แต่ในบทความฉบับนี้มุ่งเน้นประเด็นมาตรการทางกฎหมายเพื่อนำไปสู่ความเท่าเทียมในการเข้าถึงความยุติธรรม โดยมีมาตรการกฎหมาย ดังนี้

1. รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 ในประเด็นตามหลักนิติธรรมซึ่งนักวิชาการทางกฎหมายมหาชนได้ให้ความเห็นไว้ว่า มีความหมายค่อนข้างไปในทางนิติรัฐที่ยึดหลักความมีสถานะสูงสุดของรัฐธรรมนูญ ที่มีกฎเกณฑ์การใช้อำนาจรัฐ คำนึงสิทธิเสรีภาพของประชาชน โดยมีการจัดตั้งองค์กรอิสระต่างๆ มีการตรากฎหมายประกอบรัฐธรรมนูญ และกฎหมายลำดับรอง เพื่อควบคุมและตรวจสอบการใช้อำนาจรัฐอื่นจะนำไปสู่การคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของประชาชน และครอบคลุมถึงความเสมอภาคของบุคคลที่มีความเสมอภาคตามกฎหมาย มีสิทธิเสรีภาพอย่างเท่าเทียมกัน ปราศจากการเลือกปฏิบัติโดยไม่เป็นธรรม โดยในรัฐธรรมนูญฉบับนี้ได้กำหนดให้นโยบายของรัฐที่นำสู่การปฏิบัติเป็นนโยบายและหน้าที่ของรัฐที่จะต้องดำเนินการให้ ในส่วนที่เป็นสิทธิของประชาชนควรจะได้รับ เช่น รัฐพึงจัดระบบการบริหารงานในกระบวนการยุติธรรมทุกด้านให้มีประสิทธิภาพเป็นธรรมและไม่เลือกปฏิบัติ รวมทั้งให้ประชาชนได้เข้าถึงกระบวนการยุติธรรมได้อย่างสะดวก รวดเร็วและเป็นธรรม

จึงเห็นได้ว่าตัวบทบัญญัติของรัฐเองมีความสมบูรณ์อยู่ในตัว แต่จะให้การนำไปภาคปฏิบัติ ที่สมบูรณ์ยิ่งขึ้นควรมีกฎหมายในลำดับรองและหน่วยงานหรือองค์กรที่รับผิดชอบเพิ่มขึ้นให้เพียงพอ ต่อสถานการณ์พลวัตที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว นอกจากนี้ ยังได้มีบทบัญญัติรับรองความต่อเนื่อง ของการปฏิรูปกระบวนการยุติธรรมทางอาญา เพื่อให้มีการบังคับใช้กฎหมายอย่างเคร่งครัดเพื่อลด ความเหลื่อมล้ำให้ทุกคนมีโอกาสเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมอย่างเสมอภาคและเป็นธรรม

2. กฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 8 มาตรา 37 และมาตรา 134/1 บัญญัติคุ้มครองสิทธิเสรีภาพในการเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมของประชาชน ในขณะเดียวกันก็เป็นนโยบายภาครัฐที่จัดหาให้เพื่อสนับสนุนการคุ้มครองสิทธิในกระบวนการยุติธรรม ซึ่งไปสอดคล้องกับกฎหมายรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 มาตรา 68 ที่รัฐพึงช่วยเหลือแก่ผู้ยากไร้ด้อยโอกาสในการเข้าถึงกระบวนการยุติธรรม นอกจากนี้ยังมีพระราชบัญญัติกองทุนยุติธรรม พ.ศ. 2558 เพื่อรองรับการดำเนินงานไปเป็นไปตามเจตนารมณ์ของกฎหมาย ไม่ว่าจะเป็นการด้อยโอกาสทางเศรษฐกิจหรือการขาดความรู้ความเข้าใจในข้อกฎหมายต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับสิทธิของตนเอง

3. กฎหมายอาญา มาตรา 2 เพื่อคุ้มครองสิทธิของบุคคลที่จะไม่ถูกลงโทษเมื่อไม่มีกฎหมายบัญญัติว่าการกระทำนั้นเป็นความผิดและกำหนดโทษไว้ ตลอดจนได้รับการสันนิษฐานว่าเป็นผู้บริสุทธิ์จนกว่าศาลจะพิพากษาถึงที่สุดว่าเป็นผู้กระทำความผิด

4. สนธิสัญญาที่เกี่ยวข้องกับการเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมที่ไทยมีพันธกรณีที่จะต้องปฏิบัติตาม สนธิสัญญาที่เป็นมาตรฐานในการปฏิบัติเพื่อส่งเสริมคุ้มครองสิทธิมนุษยชนขององค์การสหประชาชาติซึ่งประเทศไทยได้เข้าร่วมลงนามและให้สัตยาบันกติการะหว่างประเทศและอนุสัญญาประกอบเป็นพันธกรณีที่จะต้องยึดถือปฏิบัติอยู่รวม ๖ ฉบับ คือ ฉบับที่ ๑ อนุสัญญาว่าด้วยการจัดการเลือกปฏิบัติต่อสตรีในทุกรูปแบบและพิธีสารเลือกรับ ฉบับที่ ๒ อนุสัญญาว่าด้วยสิทธิเด็ก ฉบับที่ ๓ กติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิพลเมืองและสิทธิทางการเมือง ฉบับที่ ๔ กติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม ฉบับที่ ๕ อนุสัญญาว่าด้วยการจัดการเลือกปฏิบัติทางเชื้อชาติในทุกรูปแบบ และฉบับที่ ๖ อนุสัญญาต่อต้านการทรมาน และการประทุษร้ายหรือการลงโทษอื่นที่โหดร้ายไม่มนุษยธรรม

เอกสารอ้างอิง

- [1] กุลนิธิ ขุนทองจันทร์. (2561). ปัญหาเกี่ยวกับบทบัญญัติในการรับรองสิทธิในกระบวนการยุติธรรมตามกฎหมายรัฐธรรมนูญ พ.ศ.2560. วิทยานิพนธ์ปริญญานิติศาสตรมหาบัณฑิต คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต.
- [2] จรรย์ ภักดิธนากุล. (2556). นิติรัฐกับการปรับตัวของการเมืองไทย. โครงการตำราและเอกสารสอนประกอบการสอนคณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- [3] ชีระ สินเดชารักษ์ และคณะ. (2562). การศึกษาแนวทางที่เหมาะสมต่อการขับเคลื่อนการปฏิรูปประเทศด้านกระบวนการยุติธรรมทางอาญา. สถาบันพระปกเกล้า.
- [4] บรรเจิด สิงคะเนติ. (2558). หลักพื้นฐานเกี่ยวกับสิทธิเสรีภาพและศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์. กรุงเทพมหานคร: วิญญูชน.
- [5] ประพิน นุชเปี่ยม. (2564). การเข้าถึงความยุติธรรมและหลักธรรมาภิบาล. คณะนิติศาสตร์ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.
- [6] วรเจตน์ ภาศิริรัตน์. (2557). คำสอนว่าด้วยรัฐและหลักกฎหมายมหาชน. กรุงเทพมหานคร: โครงการตำราและเอกสารประกอบการสอนคณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- [7] วิษณุ เครืองาม. (2552). หลักนิติธรรมกับการปฏิบัติหน้าที่ของเจ้าหน้าที่ของรัฐ. เอกสารประกอบการประชุม สำนักธรรมศาสตร์และการเมือง.
- [8] วุฒิ ลิปตพัลลภ. (2558). หลักนิติธรรมกับการอำนวยความสะดวกทางอาญาของพนักงานสอบสวน. สำนักงานศาลรัฐธรรมนูญ.
- [9] อัครพล พูลผล. (2560). เจตนารมณ์ของรัฐธรรมนูญ 2560 ในประเด็นการคุ้มครองสิทธิเสรีภาพ. วิทยานิพนธ์ปริญญารัฐศาสตรมหาบัณฑิต (การเมืองการปกครอง) สาขาวิชาการเมืองการปกครองสำหรับนักบริหาร คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- [10] อริยพร โพธิ์ใส. (2564). มาตรการใหม่แทนการลงโทษทางอาญา. จุลนิติ, ปีที่ 18 (ฉบับที่ 3), (พ.ค.-มิ.ย. 2564).